

ETA – vzpon in padec oboroženih prizadevanj za baskovsko neodvisnost

1. "Baski bombardirajo Evropo"

Dva dneva pred božičem 1973 je "operacija Volkodlak" dosegla vrhunec. Baskovska oborožena organizacija ETA (Euskadi Ta Askatusuna – baskovsko 'Dežela in svoboda') je s svojim najdrznejšim napadom, ki ga je kdajkoli izvedla, napolnila časopisne stolpce po svetu. Njeni pripadniki so pod eno osrednjih mestnih avenij izkopali dolg tunel in aktivirali tri protitankovske mine, ki so raztreščile avto takratnega španskega ministrskega predsednika admirala Carrera Bianca po madridskih strehah.

Kot običajno je prisostvoval jutranji maši v lokalni župnijski cerkvi. Ko se je vračal na ministrstvo, je eksplozija vrgla njegovo vozilo več kot trideset metrov visoko v zrak, dobršen del ulice pa spremenila v krater. Odprtino sta takoj zapolnila voda in grušč. Po nekaj urah razburjenega, vendar neuspešnega iskanja v hlapih uhajajočega plina in vrtečih se oblakih dima, je skupina nun iz bližnjega samostana povedala slabo novico. Osupli reševalci so nejeverno poslušali bizarno zgodbo o razkosani limuzini, ki je iznenada končala na zadnjem nunskem dvorišču. Kaj kmalu pa so policija in gasilci spoznali, da so se trudili zaman. Obupano so kričali v zevajočo luknjo: "Almirante! Almirante! – Ali ste tam, gospod?" kot bi pričakovali, da se bo Francov pooblašenec brez praske rešil od tam, kjer naj bi bil po njihovem mnenju le eden od številnih puščajočih spojev zanemarjenega mestnega plinskega omrežja. Admiral in njegov šofer pa sta bila že od vsega začetka daleč izven slišnega dosega. "Skočila

¹ *Široka levo-desna koalicija za demokratični socializem. Odgovor PCI na dogodke leta 1968 v Pragi in leta 1973 v Čilu.*

sta čez samostanski plot,” je čez nekaj dni začela krožiti šala, ki je namigovala na Carrerov fanatični katolicizem. Sledilo je še več podobnih duhovitih zgodbic, predvsem na račun obupnih, konec koncev pa jalovih prizadevanj, da bi se Španija pridružila vesoljski tekmi.

V naslednjih mesecih so postale šale o Carreri v Španiji tako priljubljene, kot so bile v bivši Sovjetski zvezi anekdote o Čapajevu.

V španski sodobni zgodovini je atentat na Carrera Bianca ena važnejših prelomnic. Režim generala Franca se je prvič po koncu vojne leta 1939 soočil z resnim notranjim oboroženim izzivom nove tajne armade, sposobne, da udari v samo srce države.

2. Antifrankistična koalicija in ETA

Z nadzorom nad Comisiones Obreras, močnim podtalnim delavskim sindikatom, je bila Komunistična partija daleč najpomembnejša sila v boju proti diktaturi. Po porazu, ki ga je doživela pri kratkotrajnem poskusu invazije čez Katalonske Pireneje, je leta 1945 opustila vse upe, da bi ponovila vojno. Nekaj tisoč španskih uporniških borcev, zvečine komunistov, pa tudi anarhistov ter pripadnikov baskovskih in katalonskih strank, ki so se borili proti Nemcem v Franciji, je hotelo prenesti vojno v Španijo. Španska tujska legija jih je zdrobila pred očmi zahodnih demokracij. To je bil posmeh obljubam španske Republike, ki se je še pred nekaj leti borila brez kakršnih koli možnosti. V zgodnjih šestdesetih je Civilna garda zasledovala še zadnje gverilske borce, anarhiste in Katalonce, in jih v planinah okrog Barcelone tudi zajela. Nekaj let pred tem se je KP uradno odpovedala oboroženemu boju, ker ni bilo “objektivnih pogojev”. To je bil začetek dolgotrajnega procesa, ki je navsezadnje privedel stranko do tega, da je dvajset let kasneje na celi črti privzela “evrokomunizem”.

V prizadevanju, da bi sledila korakom italijanskega velikega brata, si je španska KP leta 1973 prizadevala oblikovati svoj lasten “compromeso storico”¹. Novo prepričanje so poimenovali “reconciliación nacional” (narodna sprava). V osnovi je šlo za poskus predloga naprednejšemu delu španske buržoazije, ki naj bi vstopila v široko (ohlapno) zavezništvo s KP in njenimi sopotniki, da bi skupaj zagotovili miren prehod iz diktature v demokracijo. Tako naj bi se dve strani, ki sta se dvobojevali v državljanski vojni, pobotali pod praporom “demokracije in napredka”, kakor je predlagal nauk “evrokomunizma”. Po tej teoriji, in z nekaj muhavosti heglovske dialektike, naj bi “dos Españas”, dve nespravljivi različici, ki sta se spoprijeli v vojni, leвица in desnica, končno postali dobri španski sestri in se zlili v nekaj novega, v nekakšno sorto drugorazrednega italijanskega prizadevanja za široko koalicijsko vlado z nekaj komunističnimi ministri; vsaj tako se je takrat zdelo. Neka druga zadeva,

ki je ob izbruhu državljanske vojne prav tako razdelila Španijo po sredini – za razliko od Italije –, pa ni bila odkrito omenjena: “narodnostno vprašanje”, status španskih pokrajin, ki so po jeziku in kulturi izrazito “nešpanske”. Sicer se je nekaj šušljalo o tem, da bi tistim, ki jim je španska Republika podelila avtonomijo, vendar jo je general Franco hitro razveljavil še pred koncem vojne, pripadla domača samouprava. Po besedah KP, ki so jih mediji v naslednjih letih razširili po vsej deželi, sta bili to “nacionalidades históricas”, sicer znani kot Katalonija in Baskija, medtem ko je Galiza² še vedno pritrjeno čakala v senci Caetanove Portugalske.

Drzni udarec, ki ga je izvedla ETA, pa je presenetil prav vse. Vsi, ki so bili nezadovoljni z režimom, so v urah po napadu pričakovali, da bodo falangistične udarne enote podivjale in zaradi sramote, ki so jim jo prizadejali “zunanji sovražniki Španije”, izvedle hitre povračilne ukrepe. Dnevi pa so minevali, in ko se ni zgodilo nič takega, je postalo očitno, da se je klima obrnila. “Zmagovitim križarjem proti rdečemu separatizmu” je končno pošla sapa. Vse ljudstvo je doživljalo nastajanje zgodovine. Zavladal je splošen občutek veselja in le občasno so zazvenele kakšne zle slutnje. Po več kot tridesetih mračnih letih je bila svoboda spet dosegljiva. Nihče na levisi – naj so bili to Baski, Katalonci, komunisti, socialisti, celo liberalni katoliki, da sploh ne omenjamo anarhistov – si v tistih dneh ni drznil, da bi napad obsodil kot “strahopeten umor”. Evropi ugrabljena generacija, ki jo je španski fašizem izpostavljala vsem vrstam ksenofobičnega fanatizma, kar si jih je sploh možno izmisliti, poleg tega pa še skrajnemu nesmislu, – je prvič ugledala razpoko v zidu. Vsi so se implicitno strinjali, da so Baski dobro opravili. Zdaj je bil po njihovi zaslugi osovraženi režim predmet poroga vsega sveta. Kakor je bil krvav, tako je zdaj postal karikatura svoje lastne odvratnosti. Istočasno si je ETA, zaradi poguma, da čelno izzove glavno oporo diktature – policijo in vojsko –, pridobila spoštovanje ljudstva.

Komunisti, pozorni, da ne bi izgubili težko pridobljene prednosti, so bili previdni in se niso izpostavljali. Svojim buržoaznim zaveznikom so dali uradno verzijo, da si Partija po vseh svojih močeh prizadeva, da bi se izognili vsakršnemu prelivanju krvi. Za ljudstvo pa je centralni komite opisal atentat kot “akcijo v obupu, ki so jo izvedli maloburžoazni nacionalisti, popolnoma odtujeni od delavskih množic”. Akcija je bila “politično brezkoristna in škodljiva za delavske množice” (in seveda tudi za voditeljsko vlogo KP). Zasebno pa so se člani stranke veselili kakor vsi drugi. Čeprav je general Franco še živel in do leta 1975, ko je končno umrl, preli še veliko krvi, pa je bil njegov režim pogubljen prav tistega grozljivega jesenskega jutra, ko je ETA razstrelila njegovega namestnika in že določenega naslednika za državnega voditelja.

² *Ta portugalsko govoreča regija je v španščini poznana kot “Galicia”.*

3. Ljudstvo, ki so ga naplahtali z nacionalno državo

Za razliko od podobno velikih ljudstev, ki živijo v Srednji Evropi, kot npr. Čehi, Slovaki, Madžari ali Slovenci, so Baski vklenjeni med dve bivši cesarstvi in brez podobno velikih sosedov, s katerimi bi se lahko strateško povezali. V Franciji, močnejši od obeh držav, ki se izogibata vprašanju baskovskega okrožja, in zibelki ideje o “eni državi – enem narodu – enem jeziku”, je v 70-ih in 80-ih letih baskovsko nezadovoljstvo doseglo vrh z nastopom Iparretarraka. Podobno kot Bretonija in druge obrobne regije, je tudi francosko baskovsko območje siromašna pokrajina, ki že po tradiciji oskrbuje osrednjo francosko državo z duhovniki, žandarji in topovsko hrano. Pri mladih ljudeh je gibanje za kulturno zavednost pognalo korenine šele kot posledica študentskega upora maja 1968. Med številnimi drugimi “minornimi” zadevami je nova levica ponovno odkrila “notranje kolonije” in “narodnostne manjšine”, komunistična partija pa je oprezno razgalila skrajni nacionalizem. Take zadeve so bile desetletja ekskluzivna domena katoliške cerkve in francoske desnice. Po letu 1870, ko je 3. republika uveljavila zakon o obveznem šolanju, sta se samostojno angažirali v “Kulturkampfu” proti francoski državi. Poleg šolske prisotnosti je postalo obvezno tudi učenje francoščine, celo v oddaljenih predelih, kjer francoščino komajda kdo razume, kot na primer v baskovskem okrožju. Sprejeli niso nikakršnih ukrepov, ki bi poskrbeli za potrebe izključno baskovsko govorečih otrok. Osnovna misel ni bilo učenje francoščine, ampak izkoreninjenje baskovščine, katalonščine, okcitanščine, bretonščine, flamščine, nemščine in italijanščine. Od takrat naprej so imeli nativni govorci baskovski jezik za prirojeno stigmo revežev, kmetov in ribičev, ki so postali očitna tarča vseh sort “irskih” šal, kadar so jih vpoklicali k prav tako obveznemu služenju v francoski armadi.

Stoletje pozneje je vse skupaj obrnila na glavo kriza, ki jo je doživela 5. republika po maju 1968. Govoriti baskovsko in se zavedati lastnih baskovskih korenin, ni bil več znak vdanosti katoliškim in konservativnim principom, niti sramoten hendikep. Namesto tega je med mladimi, ki bi še pred nekaj leti raje umrli, kot pa ta jezik javno govorili, prišlo tako vedenje že kar v modo. Trmasto nasprotovanje francoske države, da bi baskovskemu ljudstvu v Franciji priznala sploh kakršen koli status – francoskim Baskom, za razliko od drugih manjšin in kljub mnogovrstnim volilnim obljubam francoskih politikov, vse do danes še ni uspelo dobiti svojega lastnega “départementa”, ki bi se vsaj v grobem pokrival z mejami baskovščino govorečega področja – je končno pripeljalo do rojstva Iparretarraka, “Tistih s severa”, oborožene organizacije, ki je poskušala kopirati sloves ETE in z bombaškimi pridigami doseči neodvisnost od Francije.

V nasprotju z ETO je bil Iparretarrak brez ozadja upora in boja proti splošno osovraženemu fašističnemu režimu, pa tudi podpore z daljnosežnimi osnovami, ki bi se širile po močno politiziranem

področju, ni imel. Privrženci Iparretarraka niso bili baskovsko govoreči kmetje, ki so se sami preskrbovali in še naprej živeli svoje borno življenje po hribovju redko naseljenega kopenskega podeželja, ampak mladi pofrancozeni meščani z atlantske obale, izpostavljeni pretresom, ki so po letu 1968 krčevito stiskali francosko družbo. Po porastu nasilnih akcij – uboju žandarjev in bombardiranje (po njihovem mnenju) simbolov francoskega kolonializma, npr. pošte, podružnice “Crédit Agricole” (v ruralnih okoljih zelo priljubljena hranilnica) in SCNF (Francoske državne železnice) – je velika večina prebivalstva Iparretarrak zaradi nasilne in brezkompromisne taktike bojkotirala. Mnogi so se bali za prihodnost turizma, ene glavnih industrij v regiji. Drugi so se oklepali ustaljenega mnenja, da je za revnega baskovskega kmeta še najbolje, da ostane manjvreden in ne draži spečih psov. Francoska država vendar ni Španija in je premočna, da bi jo prevzela peščica bombašev, ki nima nobene prave ljudske podpore.

Iparretarrak je postajal čedalje bolj izoliran. Francoska žandarmerija je leta 1986 njegove privržence razgnala, leta 1991 pa njegove voditelje končno aretirala.

Že samo dejstvo, da so se “Tisti s severa” sploh pojavili na francoskem prizorišču, pa vseeno dokazuje, da “baskovsko vprašanje” še zdaleč ni bilo rešeno. Francoska država je imela na skrbi še en baskovski problem. Tokrat ni prišel z druge strani meje – ustvarjen je bil doma.

Vendar si Iparretarraka ne bi mogli zamisliti brez konflikta, ki je sredi 80-ih let dosegal crescendo na drugi strani Bidasoae³ in je občasno zapljuskal tudi v Francijo.

4. Nedokončana vojna. Španija in Baski

Baski, ki sta jih združeni italijanska in španska armada strli v kratkotrajni zimski vojni leta 1937, so doživljali represijo brez primere vse do leta 1977, ko je bila spet vzpostavljena demokracija. Ko je Franco zavzel Bilbao, glavno mesto baskovskega okrožja, je označil Bizkaio in Gipuzkojo⁴ za “izdajalski pokrajini”.

Po spremembi stoletja sta se obe območji hitro industrializirali, podpora Baskovski nacionalni stranki pa je strmo naraščala. Prav tako sta se ob izbruhu vojne julija 1936 nepričakovano, vsaj za nekatere zunanje opazovalce, obe postavili na stran španske Republike. Številni konservativni krogi, ki so bili instinktivno naklonjeni Francu, niso razumeli, kako da se je neomajno katoliška Baskovska nacionalna stranka postavila na stran “sovražnikov vere”⁵. Sprva so celo voditelji francoskih Baskov – zvečine katoliški – kazali kaj malo razumevanja za odločitev, ki jo je sprejel Aguirre, predsednik PNV⁶ in baskovske vlade, da naj namreč nehajo cincati in se, po nekaj tednih vojne, pridružijo boju proti Francu. Ko so karlistične⁷ udarne čete in

³ *Bidasoa – francosko: “Bidassoa” teče po zadnjem raztegu francosko-španske meje, preden doseže ocean pri Irunu/Hendayeju.*

⁴ *Bizkaia in Gipuzkoa – imeni sta prevedeni v španščino kot “Vizcaya” in “Guipúzcoa”.*

⁵ *cf. “Sostiene Pereira” italijanskega pisatelja Antonia Tabuchija; po knjigi so posneli tudi film z istim naslovom.*

⁶ *Partido Nacionalista Vasco. Sredinsko-desna Baskovska nacionalna stranka je bila glavni igravec v baskovski politiki tridesetih let. Bila je žarišče dejavnosti katoliške mreže, ki je vključevala tudi številne sindikate.*

⁷ *Katoliški monarhisti “ancien régime” so oporekali legitimnosti španske kraljeve družine. V 19. stoletju so bile tri karlistične vojne. Karlizem je bil razširjen predvsem v ruralnih predelih, še posebej v okrožju Baskije.*

⁸ "Guernica" (šp.): v srednjem veku so baskovski predstavniki pod hrastom Gernike (Gerniškim hrastom) prisegli kastiljskim kraljem fevdno zvestobo.

⁹ Baskija po baskovski.

¹⁰ Baskovski vojaki.

¹¹ Številni Baski in Katalonci so gledali na dogodke v Bosni s frustriranim občutkom "d'já vu". Na vrhuncu vojne v Bosni se je skoraj v vsakem katalonskem mestu pojavil solidar-nostni odbor. Na plakatih je pisalo "Ustavite genocid" in po številnih vaseh so bili tedenski sitini. V Barceloni je bil sedež Bosanske solidar-nostne federacije, ki jo je vodil baskovski diplomat José María de Mendiluce.

¹² Prorepublikanska policijska sila, nasprotna para-vojaški Civilni straži, zvestemu psu čuvaju zemljelastniškega nižjega plemstva. Pod vodstvom KP je preganjala voditelje POUM-a, pa tudi anarhis-te, udeležene v majskih dogodkih 1937 v Barceloni.

italijanska tujska legija v poznem avgustu 1936 v bližini francoske meje predrle baskovske linije, je prišla novica, da so frankistični strelski vodi postrelili na ducate duhovnikov. Do takrat je bilo ubijanje duhovnikov in članov verskih skupnosti ekskluzivno torišče milice levega krila. Pretresljiva novica je bila le prva v dolgi seriji poročil o nasilju, ki je kulminiralo še istega leta, ko so letala nemške "legije Kondor" zravnila s tlemi Gemiko⁸, zgodovinsko prestolnico Euskadi⁹ in sedež baskovskega parlamenta. Po bombardiranju Gernike so se "Gudariak"¹⁰ lahko samo še predali italijanskim ekspedicijskim korpusom. Pred očmi britanskih in francoskih ministrov, ki so dogodke v Španiji opazovali iz varne razdalje, kar je bil del sporazuma o neširjenju razmerja, ki so ga sklenili z dvema drugima neintervencijskima silama, Italijo in Nemčijo, se je začela oblikovati "etična komponenta" vojne.¹¹

Če bi ti diplomati bolj pozorno sledili debatam v španskem Cortesu pred izbruhom vojne, bi se komajda lahko čudili mračnemu zasuku dogodkov v Baskiji ob koncu vojne. José Antonio Calvo Sotelo, voditelj desnice, je le malo pred atentatom, ki ga je julija 1936 izvedla nanj Guardia de Asolto¹², izjavil, da je "rdeča Španija"

bolj zaželena kot “sploh nobena”: “antes una España roja que una España rota”. Misel o ohranitvi “svete španske sloge” je bila podlaga španskemu nacionalizmu, edino prepričanje, ki je držalo skupaj različne štrene prepirljive desnice.

¹³ *Coup d'état v slogu 19. stoletja. Zadnjič ga je februarja 1981 izvedel polkovnik Civilne garde, ki je 24 ur imel za talce celoten španski parlament.*

5. Armada išče identiteto

Španska armada je, močno travmatizirana zaradi izgube še zadnjih kolonij, ki so po kubanski vojni leta 1898 pripadle ZDA, v desetletjih pred državljansko vojno vojevala številne umazane kolonialne vojne v Maroku. Te vojne so povzročile nastanek španske tujske legije, elitnega korpusa, ki je igral ključno vlogo pri kovanju številnih zarot, ki naj bi vrgle vlado Ljudske fronte, izvoljeno februarja 1936. Druga (II.) republika je bila razglašena leta 1931, ko se je kralj Alfonso XIII. odpovedal prestolu, zapustil Madrid in se kot izgnanec zatekel v Rim. Po neštetihih skrupucanih poskusih, da bi pridobil kritično maso visokih častnikov, dovolj veliko, da bi tvegala “pronuciaimi”¹³, je mlademu oficirju, ki se je poklica izučil tako, da je redno kot po predpisih klal prebivalstvo severnega Maroka, končno uspelo. Ime mu je bilo Francisco Franco in je bil eden izmed številnih pripadnikov generacije frustriranih armadnih oficirjev, “Africanista”, ki so skoraj pol stoletja imeli roko nad špansko politiko. Ti možje so prisegli, da bodo obnovili Španijo v vsem njenem že davno izgubljenem imperialnem sijaju. “Cesarstvo” je treba vrniti za vsako ceno. Kakršno koli “separatistično” gibanje, ki bi lahko ogrozilo tako skrbno negovano enotnost Očetnjave, je treba že (v kali) zatreti. General Primo de Rivera je bil prvi, ki se je tega neuspešno lotil. Njegovo Kraljevo Veličanstvo ga je med 1925 in 1930 imenovalo za prvega španskega diktatorja v tem stoletju. Ko je prepovedal uporabo katalonskega jezika in z zakonom odvzel pravico do popoldanskega počitka, “sieste”, je v svojem prizadevanju, da bi moderniziral Španijo, propadel, in postal tretje-razredni Mussolini.

Ko so 19. junija 1937 Francova krdela prišla v Bilbao, je lokalno prebivalstvo vedelo, da jih čaka še vse kaj drugega kot globa, če bodo na ulici govorili baskovsko. Lepaki na zidovih so jih opozarjali, da pravi Španci govorijo špansko in ne “lajajo” v “dialektih, ki se gnusijo tistim, ki so za Španijo prelili toliko krvi”. Španščino so izmenično pozdravljali kot “krščanski jezik” ali pa kot “jezik Cesarstva”. Baskovski učitelji, ki so utekli internaciji, so takoj izgubili službe. Kaj kmalu so jih nadomestili učitelji iz Francove Španije, ki so gledali na vse baskovsko kot na nalezljivo bolezen, ki zahteva kirurški poseg. Še v zgodnjih 70-ih je bilo lahko prav vznemirljivo, če si na ulici v Bilbao govoril baskovsko. Kaj lahko te je ustavil policaj razvpite BPS (Brigada Politico-Social) v civilni obleki, preveril dokumente in postavil kakšno čudno zvijačno vprašanje.

¹⁴ *Kakor se lahko zdi čudno, pa je nekaj krogov levega krila, še posebej nemška "protinemška" levica, prepričanih, da so baskovski nacionalisti skupina (tolpa) krvi žejnih protišpanskih ksenofobov, "ki umetno prebujajo od mrtvih jeziki, ki je praktično mrtev že od 50-ih let". Če pustimo ob strani zanimive implikacije takih lingvističnih teorij, ki se nanašajo na druge "mrtve" ali "umirajoče" jezike, recimo hebrejščino, pa je dejstvo, da je bila baskovščina "nemrtva" tako v 50-ih ali 40-ih in, kar se tega tiče, tudi v 90-ih. Živ dokaz, da je ideja o "ljudstvih brez zgodovine", tistih "geschichtslose Völker", ki sta jih Marx in Engels poslala na "smetišče zgodovine", ena tistih teorij, ki jih mora nemška levica ponovno pregledati, ne nazadnje, ker so "umirajoči" Baski v zadnjih stotih letih napisali toliko prepričljive zgodovine.*

6. Neskončno potovanje skozi Francov tunel

Leta 1959, dvaindvajset let po padcu Bilbaa, je bila baskovska dežela videti popolnoma "pomirjena". Vendar pa je bila državljanska vojna, gorje, vse prej kot pozabljena. Večina ljudi je v vojni izgubila kakšnega sorodnika, poznala koga, ki so ga zaprli ali pa je živel v izgnanstvu. Večina mladih ljudi je odrasla ob zgodbah o pogumnih baskovskih "gudaris", ki so jih Španci ali Italijani odvedli in jih pustili umreti na neznanih krajih. Vendar pa je bilo vsakdanje življenje daleč od junaških dejanj vojnega časa. Davni baskovski vojaki so svoje odslužili in odložili orožje. Zdaj je šlo za izgradnjo ekonomije, za premogovništvo in jeklarsko industrijo, ki sta po obratu stoletja spremenila Baskijo v evropsko elektrarno.

Leta 1953 sta Eisenhower in Franco podpisala sporazum o ameriških vojaških oporiščih in odpuščajoči Zahod je postopoma nehal obravnavati Španijo kot izobčeno bivšo Hitlerjevo zaveznico. Korak za korakom si je režim pridobil zunanje priznanje kot utrdba protikomunizma. Hladna vojna je, ironično, po zrelem premisleku pa pravzaprav logično, zapečatila zmago fašizma v državljanski vojni. Kakor da je bila leta 1959 tragedija baskovskih begunskih otrok med obleganjem Bilbaa leta 1937 že pozabljena; z žveplom natovorjene ladje so plule skozi blokado daleč stran do Mehike in Leningrada. Valižanske rudarske skupnosti so dajale zatočišče številnim baskovskim dečkom in deklicam. Ampak vmes je bila še ena svetovna vojna. Ljudje so bili izmučeni od vojne. Stalin je umrl. Prvi turisti so v majhnem številu spet prihajali na španske plaže in prinašali trdno valuto, ki jo je režim še kako potreboval. Zgodovina je očitno premlela do popolnega premirja. Franco je leta 1964 ob proslavljanju "25 let miru" v generalski uniformi in stisnjenih ustnic zrl z neštetihi oglasnih desk, s katerimi so bila prekrita pročelja, na izmučene prebivalce Bilbaa.

7. Vzpon Ete

Nekaj mladih fantov in deklet iz baskovskih nacionalističnih družin je leta 1959 na srečanjih, ki so jih imeli na domovih svojih staršev, z izgovorom, da študirajo za univerzitetne izpite, razpravljalo o vseh teh zadevah. Jasno jim je bilo, da španski fašizem ni zmagal le v vojni proti predhodni generaciji. S svojo trmoglavo politiko "fait accompli" bo dosegel še drugo zmago, ko bo v naslednjih dvajsetih letih učinkovito zbrisal vsakršno sled baskovske identitete¹⁴. Kot večina revolucionarnih gibanj tiste generacije so se navdihovali pri osvobodilnem boju v deželah tretjega sveta, še posebej v Alžiriji in na Kubi. Ni naključje, da je leta 1959 Fidel Castro s svojimi enotami vkorakal v Havano in da je nekaj mesecev kasneje imela ETA svojo prvo skupščino.

Že od samega začetka se ETA ni hotela zapletati v odkrito konfrontacijo s špansko državo. Svoja prizadevanja je raje osredotočila na dejavnosti "izgradnje naroda", na ustvarjanje paralelne infrastrukture pod legalnim kritjem. Zato so v zgodnjih šestdesetih letih prvi 'ikostolak'¹⁵ začeli pouk baskovščine za odrasle in otroke. V številnih primerih je legalno kritje zagotovila katoliška cerkev, edina javna sfera, za katero si španska država ni mogla privoščiti, da bi si jo kar takoj spravila pod nadzor. Baskovska cerkev je bila črna ovca španskega katolicizma. Zaradi njene intimne povezanosti z baskovsko ruralno družbo jo lahko primerjamo le še z irsko katoliško cerkvijo pod britansko oblastjo ali pa s poljsko cerkvijo v času povojnega stalinizma. Devet let je trajalo, preden je ETA prvič segla po življenju. To se je zgodilo potem, ko je Civilna garda med cestno zaporo ustrelila 19-letnega aktivista. Zahrbtno so ga pokosili, ko je skušal ubežati aretaciji. ETA je odgovorila tako, da je čez nekaj časa ustrelila Melitóna Manzanasa, ki ga je CIA izurila za protiuporniškega specialista in je bila njegova naloga zasliševanje pripornikov v kasarni Civilne garde v Donostiu¹⁶. Atentat na Manzanasa je označil začetek razvoja Ete kot gverilske organizacije in oboroženega krila nacionalizma "abertzale"¹⁷.

8. Vojaško sodišče v Burgosu

Režim se je prvič po mnogih letih soočil z obsežno oboroženo rezistenco na strateškem področju svojega teritorija. Represija je bila hitra in neizprosna. "Obsedno stanje" je postalo pravilo. Vse skupaj pa je bilo brez koristi; bolj je policija paradirala z orožjem po predmestnih železniških postajah v Bilbao, bolj so jo povprečni državljani zaradi tega sovražili in bili pripravljeni, da se pridružijo boju za svobodo. Za božič 1970 je državna histerija dosegla vrhunec ob znanem "burgoškem procesu", na vojnem sodišču proti osmim članom Ete, obtoženim atentata na Melitóna Manzanasa. Kljub široki mobilizaciji širom po Baskiji – sedemletni otroci so pod vodstvom svojih "andereños"¹⁸ blokiral cestne – in izven nje, je bilo kar dvanajst smrtnih obsodb vrnjenih nižjim sodiščem.

Odgovor je bil silovit. Razglasili so splošno stavko in še trgovci so bili pripravljeni poprijeti za orožje proti Civilni straži. Francoski antifašisti, ki so naredilili baskovsko stvar za svojo, so predramili svet. Mednarodne sankcije niso bile izključene, če bi prišlo do množičnega prelivanja krvi, vse pa je kazalo, da bo do tega prišlo, če bodo uveljavili obsodbo. Kar naenkrat je imel Franco zvezane roke. Ni mogel drugega kot odložiti kazni. Šest let kasneje so burgoško osmerico izvlekli iz strogo zavarovane ječe in odleteli so na Švedsko. Čez nekaj tednov so se vrnili domov in bili deležni dobrodošlice, ki pritiče junakom.

¹⁵ Baskovske šole.

¹⁶ Baskovsko San Sebastian.

¹⁷ Patrioti. "Abertzaleak" ali "baskovski patrioti" so se zavzemali za popolno neodvisnost od Španije. Vendar pa beseda včasih vključuje vse politične stranke z baskovskim oporiščem, za razliko od tistih, ki so prisegle zvestobo Madridu.

¹⁸ Učiteljice

¹⁹ Sever.

ETA se je najbolj razcvetela v letih med 1970 in 1973, v obdobju med procesom v Burgosu in napadom na Carrero. Njen poziv, naj postane Baskija glavni scenarij boja proti frankizmu, je uspel.

Propad se je začel kmalu po Carrerovi smrti. Da bi izziv dvignili na novo stopnjo in ker niso mogli vzeti Francu življenja, jim ni preostalo drugega kot v celoti vreči špansko vojsko iz Baskije. In prav to so se namenili narediti. ETA je postala samooklicana Baskovska narodna armada in je nadaljevala vojno, ki so jo leta 1937 izgubili njeni očetje. Ujetnica lastnega mita. Ujetnica svobode. Vseh zgodb, ki so jih pripovedovali vso neskončno Francovo zimsko noč.

Zgodovina pa se je premaknila naprej. Njihovi očetje, ki ji je poraz še vedno bolel, so se odločili za PNV. Tudi PNV je izkusila poraz in represijo, ki mu je sledila. Njen namen je bil, uskladiti baskovsko avtonomijo z nastajajočim španskim srednjim razredom, ki ga je, polnega upanja, bolj obsedalo varovanje novo pridobljene blaginje kot pa valjanje v španskem nacionalizmu, kar so počeli njihovi predniki. Iztegovali so tipalke proti drugim demokratičnim silam, da bi se pogodili o ponovni vzpostavitvi baskovske avtonomije, ko bi bilo frankizma konec. Še vedno pa je ostalo precej ovir. ETA je v svoji strategiji postajala čedalje manj selektivna. Obseg njenih operacij se je širil. Španska vlada je odgovorila s povečano represijo in poslala naokrog prvi val vodov smrti. Obseg njihove dejavnosti je bil velik. Zvečer so odložili dnevne uniforme in pretepali politične aktiviste ali požigali knjigarne, kjer so prodajali baskovske knjige. To je ena manj znanih plati precej bahave "transición democrática", modela, ki so ga španski sociologi od takrat naprej poskušali ceneno prodati vsemu svetu, najprej v "bratskih državah Latinske Amerike", nato pa še v Srednji in Vzhodni Evropi. Stvari so začele uhajati iz rok, ko so "incontrolados" – vojaško in policijsko osebje v civilu – začeli ciljati na begunce z Iparralde¹⁹, le nekaj sto metrov čez francosko mejo. Francoska vlada jim je kmalu spodmaknila tepih izpod nog. Na Španijo so še vedno gledali kot na nedemokratično državo, na Francijo pa kot na svetišče za baskovske begunce pred kakršnokoli gonjo. Čez nekaj let, 1983, se je vse to spremenilo. Prišel je GAL.

9. Tranzicija v španskem slogu

Dve leti po Francovi smrti je postalo jasno, da bo PNV tista, ki bo vodila igro v španskem baskovskem okrožju. S centralnimi silami so skovali nov prehodni sporazum. "Estado de las Autonomías" je drugi model, ki si ga španski družboslovci vneto prizadevajo prodati, tokrat nekoliko bolj uspešno, in to ne samo Vzhodni Evropi. Dejansko ga razprodajajo povsod, celo v Nemčiji. Prepričani so, da ponujajo nekaj dobrega, prvo tehnologijo, ki si jo Španija lahko privoščiti izvažati, ne da bi pri tem izgubila ugled.

“Država avtonomnih regij” je dejansko rezultat ideje počenega piskra. Poskus preslepiti špansko armado, da bi verjela, da oblast, ki bi jo prenesli na Baske in Katalonce, pravzaprav ne bi nasprotovala Francovi volji, ki so ji prisegli večno zvestobo kot priče in tudi kot vršilci. Desetletja pred svojo smrtjo je Franco vedno znova vztrajal, da mora “biti vozel trden” (“todo queda atado y bien atado”). Mnogi so ta kriptični stavek razumeli v pomenu zagotovljenega nasledstva, da bo princ Juan Carlos, prvi kralj nove falangistične monarhije, “la monarquía del 18 de julio” (18. julija 1936 so se fašisti dvignili proti republiki), nadaljeval Francovo delo, zapuščino 40 let miru, nekaj nezaslišanega v sodobni španski zgodovini. Dejansko pa bi Francovo znamenito uganko lahko interpretirali kot skrit poziv armadi, naj po njegovi smrti varuje špansko enotnost. Do današnjega dne se je španska vojska vztrajno izogibala, da bi demokratični državi prisegla zvestobo. Klanja se le kralju, ki ga je izbral Franco, za svojega naslednika pri vodenju države. Tako je španski kralj tudi vrhovni vojaški poveljnik, kar je nasledil od svojega predhodnika.

10. Presekan gordijski vozel

Leta 1978 je bilo jasno, da španska vojska ne bo trpela, da bi jo postavili nazaj v bojni razpored iz leta 1936. Da bi Baskom ponudili neke vrste kupčijo, je skupina mladih tehnokratov, ki so čez noč obrnili plašče, prišla na originalno, vendar praktično zamisel, ki je postala znana kot “café para todos”²⁰. Poročajo, da je notraji minister Rodolfo Martín Villa leta 1977 s temi besedami reagiral na zateve po katalonski in Baskovski avtonomiji. “Skodelica kave” pomeni poseben tretma, kar imenujejo Nemci “ekstra klobasa”. Celotno Španijo so razdelili na enako avtonomne regije. Resda naj bi bile nekatere bolj avtonomne kot druge, kar pa naj bi bila malenkost. Vse skupaj je bilo bolj ali manj videti takole:

“Torej hočete, da ima Euskadi svoj parlament in lastno vlado? Ni problema! Izvolite, postrezite si! Mimogrede – povedati vam moramo, da bo podoben parlament dobila, recimo, tudi La Rioja²¹, tako da bodo vsi obravnavani enako. Saj ni pomembno, da ni nihče prosil za to. Vsi španski državljani so enakopravni, kajne? Naša nova demokracija ne more nikogar diskriminirati, še najmanj na tako nejasnih osnovah kot so ‘kultura’, ‘zgodovina’, ‘jezik’ in podobno. Imeti moramo nekaj takega kot Zahodna Nemčija – dobro delujočo, učinkovito, zahodnjaško demokracijo!”

Z odplako degeneracije bi lahko Francovi visoki častniki potolaženi ostali v kasarnah. Obsedeni s katalonskim in baskovskim separatizmom bi bili pomirjeni, da se Caudillo ne bo obračal v grobu. Kasneje so se baskovske in katalonske poteze za večjo neodvisnost tako zapletle, da so se iz zmešnjave, ki je sledila, izmotavali več kot desetletje. Madrid je spet izzigral staro zvijačo, ko se je oprl na stoletja

²⁰ “Kava za vse”.

²¹ Vinorodno področje v severozahodni Španiji.

²² *Miniatier Filipa IV. Španskega. Soočen z dvema simultanimi uporoma leta 1640, je grof-vojvoda olivareški raje poslal čete v Katalonijo kot pa na Portugalsko in tako omogočil Portugalcem, da so si spet pridobili neodvisnost, ki so jo izgubili šestdeset let prej. Vojna v Kataloniji je ob portugalski neodvisnosti označila dokončen propad "politike majhnih korakov", ki jo je svetoval kralju, da bi učvrstil špansko prevlado nad obema omenjenima deželama.*

²³ *Ljudska sloga.*

²⁴ *Zgoraj omenjeni levičarji gledajo na kombinacijo besed "baskovski nacionalizem" in "levokrilni" kot na anatemo.*

staro tradicijo dvornih intrig in strateško odmerjenih nezaupljivih zagotovil vse od nizkotnega Conde-Duqueja ²² naprej. Kar se tiče madridskih politikov, bi se, zdaj ko so bile kocke vržene, ETA lahko zbombardirala v čedalje večjo izolacijo.

Presenetljivo je ta drugi model naredil čudeže. Razen komaj slišne manjšine pristašev trde linije, ki se je zakadila v parlament in pripravila kralja do tega, da je neskončnih šest ur razmišljal, na katero stran naj se postavi, je večina vojske videla nov baskovski zakon kot tisto, kar je bil, parodija nekdanje baskovske vlade, katere so se tako bali. Ščasoma so posvetili svojo energijo v obnovo konvencionalne armade. Vsekakor težavna naloga. Večina armadnih divizij je bila strateško razvrščena okrog velikih mest. Zaradi zunanjih sovražnikov smo bili zadnjih štirideset let kar dosti zaskrbljeni. Ampak ne bojte se, danes, 15 let pozneje, je španska vojska po Natovem ukazu odgovorna za vzdrževanje miru v Mostarju. O tempora, o mores!

Tako je bila spet vzpostavljena baskovska avtonomija. Imenovana je bila baskovska policija, Ertzantza. Zdaj patroljira po baskovski deželi skupaj s špansko nacionalno policijo, Civilno gardo, lokalno policijo, vojaško policijo, avtonomno policijsko silo iz Navarre (baskovska provinca z ločenim avtonomnim statusom izven Baskije ... še en dosežek slovitega modela). Veliko turistov se prav zabava, ko vsak dan naštejejo novo uniformo. To preobilje policijskih moči in uniform spravlja vse skupaj v kozji rog: le naj se igrajo s svojimi igračkami, dokler so ključni dohodki naši.

PNV se je zadovoljila z vsem tem in spremenila novo baskovsko administracijo v družinski posel. Kar dobro jim uspeva, kljub občasnim razdorom tako s špansko državo kot z Eto.

ETA je imela enak realistični pogled na špansko vojsko kakor na obseg avtonomije, ki naj bi pripadla Baskom. Potem je postala oboroženo krilo Herri Batasune ²³ (HB), levokrilne baskovske nacionalistične koalicije ²⁴ ki se zgleduje po Sinn Feinu. Do zdaj je sprejemala le sedeže, ki jih je dobila na lokalnih zbornih volitvah. Kandidati, ki dobijo dovolj glasov na splošnih volitvah, po pravilu nikoli ne vstopijo v madridski parlament. Devet let po padcu berlinskega zidu se HB še vedno zavzema za baskovsko neodvisnost in lastno vrsto socializma, ponarejeno mešanico hismata, diamata, lastnega izbora iz običajnega repertoarja "minornih zadev" (mladinska kultura, ekologija, squatting – naseljevanje praznih hiš, izmikanje naboru; ne pa toliko feminizem in pravice gejev) in nekaj kapljic latinskoameriškega revolucionarnega patosa, zvečine uvoženega s Kube in iz Nikaragve, čeprav so v zadnjih nekaj letih prevladali mehiški vplivi. Številni člani ETE, na špansko zahtevo pregnani iz Francije, so preživeli leta pod nadzorom v eksilu v različnih latinskoameriških državah.

Trenutno je baskovska družba razpolovljena. Na eni strani se je velika večina ljudi naveličala Etine nasilne karakteristike, še posebej,

odkar je lani poleti začela gonjo proti lokalnim politikom s streljanjem v tilnik, kar ji je dalo – in ji še vedno daje, ker se je to nadaljevalo do današnjih dni – pridih črnosrajčniškega terorja. Po drugi strani pa dobiva HB še vedno 15–20 odstotkov volilnih glasov. Etina sedanja politika skrajnega prezira, da bi odnesli celo kožo, se je začela z bombnim napadom na Hipercor, supermarket v delavskem predelu Barcelone, ki je leta 1986 zahteval 15 mrtvih in številne ranjene. Trenutna španska vlada desnega krila in Socialistična stranka sta naraščajoče nerazpoložene do ETE kaj hitro interpretirali kot gladko zavrnitev vsakršnega baskovskega nacionalizma. Vse več novinarjev, profesorjev, intelektualcev itd. se zbira pod praporom nove vrste španskega nacionalizma, ki naj slikovito opiše špansko državo kot nesebično ekipo internacionalizmu naklonjenih intelektualcev in modrih čelad, ki se zanimajo samo “individualne človekove pravice”. Razširjen je koncens zaradi o dejstvu, da je “ETA maligni tumor, ki že trideset let kvari baskovsko družbo”. Taka celovita obsodba zvito meče v isti koš legitimno rezistenco proti fašistični diktaturi, ki je Baskom odrekala osnovne pravice, in današnje izolirane oborožene bandite, ki se vedejo, kot da bi dosegli konec svojega duševnega obzorja. Zdaj je ta skrižana stranka ‘koalicije za življenje’ nastopila z novo parolo, ki sama po sebi pove vse: baskovski ‘nacionalizem’, ki vleče paralelel med klasičnim nacizmom in fašizmom ter borbo baskovskega ljudstva, da bi se znebil španske države, ki do današnjih dni gleda na obstoj nešpanskih skupin, kakršni sta Baski in Katalonci, kot na tujek, ki okupira španski teritorij.

Tako so si samozvani neodvisni intelektualci, kakršen je bivši anarhist Fernando Savater, ustvarili povod, da denuncirajo baskovski nacionalizem kot sam po sebi “eliminatore”, kakor da bi Baski nameravali – naj ti ne bo mar, sprejmi najmanjšo možnost – zgraditi plinske celice za preganjane Špance tik pred nosom španske vojske. To je historični revizionizem, sramotna prevara s poskusom ponovno napisati zgodovino zadnjih petdesetih let. Špansko državo prikazuje kot nekaj nevtralnega, oropanega kakršnih koli “etničnih ali nacionalističnih instinktov”.

Nasprotno pa so, po istih teoretikih, “baskovski nacionalisti” zakavljani na idejo identitete”. Ker pa “identiteto” dejansko lahko defiiramo le na individualni osnovi, so kolektivne samodoločitvene pravice zavržene kot “nacionalistična ideologija”. Tako se vrnemo h kvadratu ena Španska država čisto slučajno zaseda kvadrat ena, in španska država je, spet čisto slučajno, identična s špansko kulturo in jezikom. Ker je španščina zelo razširjen jezik, ki ga govorijo na Iberijskem polotoku in v Latinski Ameriki, mora biti to naravni red, nekaj na meji virtualnega univerzalizma, in nasprotno ter popolnoma različno od baskovske drobnjakarske omejenosti. Ta generacija španskih “nouveaux philosophes” torej hoče prepričati sama sebe, da je francoski model nacionalne države uporaben še dve stoletji po

²⁵ Španska socialdemokratska stranka. Po Francovi smrti so jo ponovno lansirali, večinoma s kapitalom SPD.

njegovem zametku. Bojim se, da prepozno. Španska država je zadnjih 150 let poskušala, brez vidnih uspehov, uporabiti isto zvijačo, vendar na manj sofisticiran način. Če močni in bogati francoski eliti ni nikoli povsem uspelo zbrisati "kolektivnega spomina" peščici osiromašenih Baskov, ki živijo znotraj njenih meja, kako bi se lahko drugorazredna nacija, ki je 25 let po Francovi smrti še vedno nesposobna, da bi se znebila sledov fašistične preteklosti, pretvarjala, da bo prevarala celotno baskovsko nacijo, da bi verjela, kako je vse, kar je naredila, narobe, da bi, če bi brali, razumeli, da je bil pravi duh Španije dejansko vedno "etnično nevtralen"?

Koprneče razmišljanje teh samozvanih "antiacionalistov" pa prinaša še eno trdo dejstvo sodobnih časov. Prejšnji mesec je Vrhovno špansko sodišče obsodilo bivšega notranjega ministra prve vlade PSOE²⁵ na 10 let zopora. Spoznan je bil za krivega, ker je 1983 ukazal ugrabiti baskovskega poslovneža. Poslovneževo ime je Segundo Marey. Bil je ena prvih žrtev GAL.

11. Razkritje nepričakovanega državištva: GAL

Čeprav je imel Marey izredno srečo, da je preživel svojo težko preizkušnjo, pa so GAL-ovi odredi smrti v francoski Baskiji pobili trideset drugih ljudi, preden so tri leta kaseje izpuhteli v zrak. Sestavljen iz brutalnežev, zbranih iz različnih tujskih legij, podzemlja Marseilla in Bordeauxa, za dobro mero pa še iz italijanske mafije, je bil GAL ("Grupo Antiterrorista de Liberación – in po naključju tudi naziv znane zaščitne znamke španskega mila) odgovor nove socialistične vlade na pretep v menzi, ki je sledil ponovnemu Etinem nasilju na severu. Mladi socialdemokrati so bili leta 1982 izvoljeni v vlado z največjo večino, kar jo je kdaj v španski zgodovini dobila kakšna stranka. Iz desnice so naredili koline. Nekateri so mislili, da se bodo socialisti pogajali o mirovni poravnavi v Baskiji. Poskušali streti Francov urok. Se zadovoljili z referendumom o samoodločitvi, enim bistvenih zahtevkov vseh baskovskih strank, ne le HB in ETE. Žal pa ni bilo tako. Stara pripadnost tajnemu boju se je resnično razklala. Zdaj so bili na oblasti fantje iz PSOE z razbijaško večino; tega so se veselili v izgnanstvu, v Suresnesu blizu Pariza in v Zahodni Nemčiji. Zadnja stvar, ki jim jo je bilo treba narediti, je bilo čohati špansko vojsko v napačno smer. Predhodna vlada UCD desnega centra je morala dve leti pred tem, ko so bili popustljivi do Baskov in Kataloncev, poravnati podoben račun. Poročnik-polkovnik Tejero je pridivjal v parlament in začel streljati z revolverjem, za njim pa je prišla skupina neobritih, mrkogledih pripadnikov Civilne garde.

Odločili so se, da bodo dali tistemu znamenitemu modelu, "Estado de las Autonomías", drugo priložnost. Tudi priprave za vstop v NATO bi pridobile nekaj dragocenega časa. Mlajše oficirje so že srbele roke,

da bi jih položili na drago opremo, tako da ni bilo druge izbire kot pritisniti “Africanista” trdorokce ob zid.

12. Udariti nazaj, kamor boli

Vse to je bilo dovolj dobro za vstop Španije v NATO in morebiti celo v EU. Za Baskijo pa ni bilo zaradi tega nič drugače. PSOE je bila tako omamljena od ekstravagantne volilne zmage, da se je imela za sposobno opraviti nalogo, ki sta jo začela tako Franco kot prva demokratično izvoljena vlada UCD in je nihče ni uspešno dokončal: poraziti ETO z vojaškimi sredstvi. Mislili so, da jim bodo socialistični kolegi v francoski vladi dobavili robo. Saj je v Španiji vladalo desno krilo in ETA je lahko uživala v varnem zatočišču, le lučaj oddaljenem od španske meje, od koder je z lahkoto opravljala operacije na špaskem teritoriju. Prašičjeglavi visoki vojaški oficirji bodo končno spoznali, da si je PSOE odrezala precej boljši del kot pa stara in dolgočasna desnica.

Na nesrečo španske vlade pa je Mitterrandov kabinet gledal na stvari drugače. Če bi ustregli španskim zahtevam, bi se celotna baskovska populacija v Franciji z orožjem postavila proti tistemu, kar bi imeli za navadno izdajo. Poleg tega je žerjavica iz leta 1968 še vedno tlela. Zadnja stvar, ki jo je Mitterrand potreboval, je bil revolt francoskih levičarskih intelektualcev, ki bi obtožili njegovo koalicijo s komunisti predaje baskovskih uporniških borcev španski Civilni gardi, katerih veselje ob prstu na sprožilcu je bilo legendarno in so razstresenim francoskim šoferjem vsako poletje pobirali redno pristojbino ... Sleparske cestne zapore, zaradi katerih so se ze leta 1968 začele vse tiste težave ...

Njihovi upi o hitrem napredku so izgubili lesk, španski strategji so našli drugo taktiko, ki je obrodila sadove v ne tako daljni preteklosti. Sprožili so drugo “umazano vojno” proti begunski baskovski skupnosti onkraj meje. Vendar je bila tokratna v velikem merilu.

Tri leta “socialisticne umazane vojne” so vzela skoraj trideset življenj, tako ljudi, ki so bili vključeni v vojne zločine, kot tistih, ki niso bili z ETO niti najmanj povezani.

Vendar pa je bila “umazana vojna” končno uspešna v tem, da je izsilila pomoč francoske države. GAL je povzročil največje razburjenje po nemški okupaciji. Ljudje v mestih, kot sta Hendaye ali Biarritz, so se bali ponoči hoditi po ulicah, da jih ne bi vzel za tarčo kakšen vod na svojem pijanskem sprehodu. Take situacije niso bile nič nenavadnega. Francoska vlada je začutila mrakobno razpoloženje in začela deportirati baskovske begunce v oddaljene “départements”. Kasnejši destinacije so bile prekomorske kolonije. Kmalu so bili osumljenci ETE izgnani v tretje države. Danes predajajo osumljene teroriste na zahtevo španski policiji. Mučenje je na španskih policijskih postajah še vedno dnevna zapoved, dejstvo, o katerem poroča

²⁶ cf *Oplenitev Renteríe, predmestja San Sebastiana, v poznih sedemdesetih letih.*

Amnesty že več kot zadnjih 15 let ..., ki pa končno, ne pa nazadnje, ni prineslo v oborožen spopad med špansko državo in ETO niti najmanjše razlike. Če nič drugega, je v vodstvu Socialistične stranke podžgalo na novo odkriti španski nacionalizem.

Leta 1983 so se španski socialisti odločili, prevzeti razbrzdano špansko vojsko in tako demontirati vžigalnik na bombi, ki bi jo lahko vsak trenutek razneslo – coup d'état v "cilskem slogu". Namesto tega pa so morali prevzeti odgovornost za španski nacionalizem. Osupla zaradi nepričakovano visokih zapornih kazni za bivšega ministra in še nekaj visokih uradnikov, sta vodstvo in članstvo PSOE poskušala pridobiti podporo bivših Francovih ministrov za notranje zadeve, da bi prosili (plediral) za uradno oprostitev. Za odobritev prosijo ljudi, ki "so se nekoč sami znašli v podobnem neprijetnem položaju kot naši fantje leta 1983", torej tiste, katerih udarna moštva so pod kritjem noči razstreljevala in požigala baskovske knjigarne. Bili pa so tudi primeri, ko so protipuntarski vodi Civilne garde imeli proste roke, da so lahko pri belem dnevu premetali celotno vas²⁶.

13. Posledica

Po velikopetkovem sporazumu in še posebej po pokolu v Omaghu, ki je vzel toliko nedolžnih življenj, se je zdelo, da se je oborožen spopad v Zahodni Evropi spustil nizko kakor še nikoli. Sporazuma o baskovski deželi ne bi bilo težko doseči. Menim, da je bistvo spora v tem, da na drugi strani meje ni svobodne baskovske države, ki bi namigovala na ravnovesje, ampak Francija. Kakor koli že, Baski so se naveličali ETE in ETA si ne more privoščiti, da bi spregledala to trdo dejstvo, če noče po poti prave IRE. Veliko ljudi v Baskiji meni, da bi lahko naredili odločilne korake k zakonskemu sporazumu s Španijo, če bi ETA odložila orožje. Ta sporazum bi vključeval tudi člen o več kot 800 pripadnikih ETE ki so zdaj zaprti v španskih zaporih. Brez dvoma je to eden glavnih pogojev za stabilen mir, drugi pa je temeljita sprememba španske miselne naravnosti. Štirideset let nacionalistične indoktrinacije je dodobra oplenilo špansko psiho. Človek z ulice v Madridu, Sevilli ali Burgosu še vedno gleda na kulturne razlike v "njegovi deželi" kot na nesramno (predrzo) kršitev miru, kot na popolnoma nepotrebno napetost v blaženi, srečni, s soncem oblitni deželi. (Navedek): "Zakaj se ne zavedate, da ste tako španski kakor mi, in uživajte dobro življenje? Zakaj kvarite zabavo z vsem tem razgrajanjem o jeziku, ki ga nihče ne potrebuje? Mar se ne strinjajo vsi tujci, da je Španija najboljša država na svetu, španščina pa najlepši jezik? Zakaj bi zapravljali denar davkoplačevalcev za vso to nekoristno baskovsko bedastočo? Mogoče zato, da ne bi podtaknili še ene bombe? "Nacionalistična" manjšina ima Španijo za talko! Naj se glavne stranke sporazumejo glede velike ustavne koalicije in se opredelijo proti destabilizira-

jočemu (spomnite se Jugoslavije!) separatizmu!” (konec navedka). Zahtevo po ‘veliki koaliciji’ je postavila skupina vodilnih baskovskih intelektualcev, močno nagnjenih k novi vrsti nacionalizma, ki se pojavlja med špansko govorečo elito v Baskiji in Kataloniji. S stališča evropeizacije, ki se začneja, je to črevesno črvičenje obupen poskus, da bi kljub neverjetnosti obdržali Baske in Katalonce v Španiji.

²⁷ *Bosna pomeni tukaj Kosovo, Vojvodino, Sandžak, Trst itd.*

14. Navzgor po zrak

Praktičnosti naklonjeni mladi kadri desnega krila PP so naredili takšen hrup, da bi si sodobni jakobinci na levi z njim lahko na debelo postlali. Bojijo se, da bi vse to lahko prekinilo sicer zglašeno evropsko kupčijo. Skrajni čas je, da se španski intelektualci opogumijo, pospravijo po lastni hiši in začnejo protinacionalistično kampanjo. Vendar resnično. Proti nacionalističnim agitatorjem, v lastnih vrstah, ne pa proti tistim v sosednjih državah, ki so stoletja ginevali pod špansko upravo. Tako bi lahko našli izhod iz Francovega labirinta. Poleg tega bi lahko popravili nekaj ograj s sicer skeptičnimi sosedami, kakršna je Portugalska. S takim ustreznim načinom bi Španija končno zagrebla svojo razpadlo imperialno preteklost in vstopila v prozaično modernost.

15. Možnost nepričakovanega dobitka?

Za bralce, ki so bili priče razpada bivše Jugoslavije, to verjetno ni nič novega. Vendar pa Španija, kljub mnogim osupljivo podobnim potezam, ni Jugoslavija. Če ne drugega, ji je uspelo, da se je zgrebla v Evropsko unijo. Če v bližnji prihodnosti uspe evru spodkopati umikajočo se nacionalno državo, bo španskim nacionalistom preostalo le še bičanje mrtvega konja. Po stoletjih podrejenosti bi Baski užili enak status kot druga evropska ljudstva. Nič manj in nič več. Prvič v dveh tisočletjih, odkar so člani baskovskih plemen ob vznožju Pirenejev prvič prišli v stik z eksotičnim indoevropskim jezikom, latinščino. Evropa tako spet zaključuje krog. Mogoče še sama ne ve, kako hitro utira pot proti Evropski federaciji. Sprašujem se, kaj si o tem mislijo bosanski ²⁷ bralci.

Prevedel Tomaž Kralj